

**Aktif Yaşlanmanın Politik Ekonomisi: Yaşlı Emeğin Neoliberal
Dönüşümü**

*The Political Economy of Active Aging: Neoliberal Reconceptualization
of Older Workers and Labor in Later Life*

Doç. Dr. Seda TOPGÜL

Akdeniz Üniversitesi

Manavgat Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi

Sosyal Hizmet Bölümü

sedatopgul@akdeniz.edu.tr

Temmuz 2025, Cilt 16, Sayı 2, Sayfa: 82-97

July 2025, Volume 16, Number 2, Page: 82-97

P-ISSN: 2146-0000

E-ISSN: 2146-7854

©2010-2025

www.dergipark.org.tr/cider

İMTİYAZ SAHİBİ / OWNER OF THE JOURNAL

Prof. Dr. Elif GÖKÇEARSLAN
(ÇASGEM Adına / On Behalf of the ÇASGEM)

BAŞ EDITÖR / EDITOR IN CHIEF

Prof. Dr. Elif GÖKÇEARSLAN

EDITÖR / EDITOR

Dr. Elif ÇELİK

EDITÖR YARDIMCISI/ASSOCIATE EDITOR

Dr. Berna YAZAR ASLAN
Esra TAŞÇI

TARANDIĞIMIZ İNDEKSLER / INDEXES

ECONLIT – USA
ACAR INDEX
SOBİAD - TR
INDEX COPERNICUS INTERNATIONAL – PL
ERIH PLUS - NO

YAYIN TÜRÜ / TYPE of PUBLICATION

PERIODICAL - ULUSLARARASI SÜRELİ YAYIN
YAYIN ARALIĞI / FREQUENCY of PUBLICATION
6 AYLIK - TWICE A YEAR
DİLİ / LANGUAGE
TÜRKÇE ve İNGİLİZCE - TURKISH and ENGLISH

PRINT ISSN

2146 - 0000

E - ISSN

2146 - 7854

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Mustafa Necmi İLHAN – Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Elif GÖKÇEARSLAN- ÇASGEM
Prof. Dr. Oğuz KARADENİZ – Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Aşkın KESER- Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Müge ERSOY KART- Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Işıl KURNAZ – Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Elif ÇELİK – ÇASGEM

ULUSLARARASI DANIŞMA KURULU / INTERNATIONAL ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Yener ALTUNBAŞ Bangor University - UK
Prof. Dr. Mehmet DEMİRBAĞ University of Essex – UK
Prof. Dr. Shahrokh Waleck DALPOUR University of Maine – USA
Prof. Dr. Tayo FASOYIN Cornell University - USA
Prof. Dr. Paul Leonard GALLINA Université Bishop's University – CA
Prof. Dr. Douglas L. KRUSE Rutgers, The State University of New Jersey - USA
Prof. Dr. Özay MEHMET University of Carleton - CA
Prof. Dr. Theo NICHOLS University of Cardiff - UK
Prof. Dr. Yıldırım YILDIRIM Zicklin School of Business - USA
Prof. Dr. Kevin FARNSWORTH University of York - UK
Prof. Dr. Alper KARA University of Brunel - UK
Dr. Sürhan ÇAM University of Cardiff - UK

ULUSAL DANIŞMA KURULU / NATIONAL ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Ahmet Cevat ACAR İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Prof. Dr. Cihangir AKIN Yalova Üniversitesi
Prof. Dr. Yusuf ALPER Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Onur Ender ASLAN Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim AYDINLI Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa AYKAÇ Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet BARCA Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Aydın BAŞBUĞ Nuh Naci Yazgan Üniversitesi
Prof. Dr. Eyüp BEDİR
Prof. Dr. Erdal ÇELİK
Prof. Dr. Toker DERELİ Işık Üniversitesi
Prof. Dr. Gonca BAYRAKTAR DURGUN Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. E. Murat ENGİN Galatasaray Üniversitesi
Prof. Dr. Bülent ERDEM Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. Nihat ERDOĞMUŞ Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Halis Yunus ERSÖZ Gençlik ve Spor Bakanlığı
Prof. Dr. Seyfettin GÜRSEL Bahçeşehir Üniversitesi
Prof. Dr. Nükhet HOTAR Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Erdal Tanas KARAGÖL Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Aşkın KESER Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Muharrem KILIÇ Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Tamer KOÇEL İstanbul Kültür Üniversitesi
Prof. Dr. Metin KUTAL Gedik Üniversitesi
Prof. Dr. Adnan MAHİROĞULLARI Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet MAKAL Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Hamdi MOLLAMAHMUTOĞLU Çankaya Üniversitesi
Prof. Dr. Sedat MURAT Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman ÖZDEMİR Bandırma Onyedil Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet SELAMOĞLU Fenerbahçe Üniversitesi
Prof. Dr. Haluk Hadi SÜMER Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Dilaver TENGİLİMOĞLU Atılım Üniversitesi
Prof. Dr. İnsan TUNALI Koç Üniversitesi
Prof. Dr. Fatih UŞAN Ankara Medipol Üniversitesi

Prof. Dr. Cavide Bedia UYARGİL İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Recep VARÇIN Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Erinç YELDAN Kadir Has Üniversitesi
Prof. Dr. Kemalettin AYDIN Sağlık Bilimleri Üniversitesi
Prof. Dr. Yücel UYANIK Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Erdiñ YAZICI Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Gökçe OK İçişleri Bakanlığı

**Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluk yazar(lar)ına aittir.
Yayınlanan eserlerde yer alan tüm içerik kaynak gösterilmeden kullanılamaz.**

*All the opinions written in articles are under responsibilities of the authors.
The published contents in the articles cannot be used without being cited.*

Aktif Yaşlanmanın Politik Ekonomisi: Yaşlı Emeğin Neoliberal Dönüşümü

The Political Economy of Active Aging: Neoliberal Reconceptualization of Older Workers and Labor in Later Life

Seda Topgöl¹

Öz

Bu çalışma, yaşlılığın emek süreciyle kesişiminde son yıllarda giderek önem kazanan "aktif yaşlanma" söyleminin neoliberal politikalar bağlamında nasıl işlevselleştiğini incelemektedir. Türkiye örneğinde, yaşlı bireylerin çalışma hayatına yeniden katılımı teşvik eden politikaların sınıfsal, yapısal ve cinsiyete dayalı etkileri tartışılmıştır. Sosyal güvenlik reformları, emeklilik yaşının yükseltilmesi ve esnek istihdam uygulamaları bağlamında yaşlı emeğinin yeniden üretim süreçleri, politika belgeleri analizi ve literatür taraması yoluyla değerlendirilmiştir. Çalışma, yaşlı bireylerin "aktif" kalmasının yalnızca bir sağlık veya sosyal katılım meselesi değil, aynı zamanda emek piyasasına bağlılık üzerinden yeniden tanımlanan bir vatandaşlık modeli olduğunu ileri sürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Aktif Yaşlanma, Neoliberalizm, Sosyal Politika

Abstract

This study examines how the discourse of "active ageing," which has gained increasing prominence at the intersection of ageing and labor in recent years, is operationalized within the framework of neoliberal policies. Focusing on the case of Turkey, it discusses the class-based, structural, and gendered implications of policies that promote the reintegration of older individuals into the labor market. Through policy document analysis and an extensive literature review, the study evaluates the processes through which elderly labor is being reconfigured in the context of social security reforms, the extension of retirement age, and flexible employment practices. The paper argues that remaining "active" in later life is not merely a matter of health or social participation, but is increasingly tied to a redefined model of citizenship based on continued labor market attachment.

Keywords: Active Ageing, Neoliberalism, Social Policy

¹ Doç. Dr. Akdeniz Üniversitesi, Manavgat Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Antalya. sedatopgul@akdeniz.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1649-1732.

Atıf: Topgöl, S. (2025). Aktif Yaşlanmanın Politik Ekonomisi: Yaşlı Emeğin Neoliberal Dönüşümü. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, Cilt 16, Sayı 2, 82-97.

Başvuru Tarihi: 21.04.2025
Yayına Kabul Tarihi: 31.07.2025

GİRİŞ

Küresel yaşlanma eğilimi, sosyal politika alanında yaşlılıkla ilişkili kavramların yeniden tanımlanmasına neden olmuştur (Harvey, 2005, s. 588; Phillipson, 2013, s. 16). Bu bağlamda, “aktif yaşlanma” kavramı, hem bir halk sağlığı stratejisi hem de ekonomik sürdürülebilirlik aracı olarak giderek daha fazla ön plana çıkmaktadır (www.who.int 2002; Zaidi, 2015, s. 7). Özellikle 2000’li yıllardan itibaren uluslararası kuruluşların politika belgelerinde aktif yaşlanma, yaşlı bireylerin üretkenliğini artırma yönünde bir hedef haline gelmiştir (Walker, 2002, s. 125; Foster & Walker, 2015, s. 87).

Aktif yaşlanma söylemi, yalnızca sağlıklı yaş alma perspektifine değil, aynı zamanda yaşlı bireylerin toplumsal üretime daha uzun süre dahil edilmesi gerektiği yönündeki neoliberal bir çerçeveye işaret etmektedir (Van Dyk, 2014, s. 94; Martinson ve Minkler, 2006, s. 320). Bu dönüşümde, yaşlılık yalnızca bir sağlık sorunu değil, aynı zamanda ekonomik bir kaynak ve emek gücü olarak yeniden kurgulanmaktadır (Katz, 2000 s. 140; Ayalon ve Tesch-Römer, 2018, s. 288).

Neoliberal politikaların etkisiyle birlikte sosyal vatandaşlık anlayışı dönüşüme uğramış; bireylerden, yaşlılıkta da üretken ve öz-yeterli olmaları beklenmeye başlanmıştır (Taylor-Gooby, 2011, s. 253; Powell, 2014, s. 32). Emekliliğin bir geri çekilme değil, yeni bir çalışma dönemi olarak sunulması bu anlayışın bir yansımasıdır (Gilleard ve Higgs, 2000, s. 23; Lain, 2016, s. 82). Türkiye’de yaşlı nüfusun artmasıyla birlikte, sosyal güvenlik sisteminde sürdürülebilirlik arayışları çerçevesinde emeklilik yaşının yükseltilmesi, erken emekliliğe erişimin zorlaştırılması ve aktif yaşlanma temalı politika belgeleri öne çıkmıştır. Bu politikaların arkasında ise küresel neoliberal eğilimlerin yerel ölçekte yeniden yapılandırılması yatmaktadır.

Bu çalışma, aktif yaşlanma söyleminin Türkiye’deki neoliberal sosyal politika uygulamaları bağlamında yaşlı emeğini nasıl yeniden tanımladığını incelemektedir. Çalışmada, sosyal güvenlik reformları, emeklilik yaşının yükseltilmesi ve köprü istihdam gibi uygulamaların sınıfsal, cinsiyet temelli ve yapısal etkileri analiz edilmektedir. Çalışmanın özgün katkısı, yaşlı bireylerin “aktif” kalmasının yalnızca sağlık ya da sosyal katılım meselesi değil, aynı zamanda çalışma yaşamıyla kurulan bir vatandaşlık ilişkisi üzerinden değerlendirilmesi gerektiğini göstermektir (Estes, 2001, s. 13).

1. Kuramsal Arka Plan

1.1. Yaşlanma ve Yaşlılık Kavramları

Yaşlanma ve yaşlılık kavramları, bireysel biyolojik süreçlerden toplumsal ve kültürel yapıya kadar geniş bir bağlamda ele alınmaktadır. Yaşlanma, zaman içerisinde organizmanın hücresel, fizyolojik ve psikolojik fonksiyonlarında meydana gelen gerilemelerle karakterize edilen doğal bir süreçtir (Kirkwood, 2005, s.438). Bu süreç, sadece biyolojik değişimleri değil, aynı zamanda sosyal ve ekonomik boyutları da içerir. Yaşlılık ise yaşlanma sürecinin sonucu olarak bireyin hayatında belirgin değişimlerin yaşandığı bir yaşam evresi olarak tanımlanır ve genellikle toplumsal algılamalar ve politikalar tarafından şekillendirilir (Estes ve ark., 2001, s.26).

Yaşlılık kavramı, biyolojik yaşa bağlı olarak tanımlanabileceği gibi, işlevsel yaş veya sosyal yaş gibi farklı ölçütlerle de tanımlanabilmektedir. Biyolojik yaş, organizmanın fizyolojik durumunu ifade ederken; işlevsel yaş, bireyin fiziksel ve zihinsel

kapasitelerini temel alır. Sosyal yaş ise bireyin toplum içerisindeki rol ve statüsünü belirleyen toplumsal algılarla ilişkilidir (Baltes ve Smith, 2003, s.125). Bu farklı tanımlar, yaşlılık deneyiminin karmaşık ve çok boyutlu doğasını ortaya koymaktadır.

Yaşlanma, bireyin sağlık durumu, bağımsızlık düzeyi ve sosyal ilişkileri üzerinde önemli etkilere sahiptir. Bu süreçte kronik hastalıkların prevalansında artış, bilişsel işlevlerde azalma ve fonksiyonel kapasitede düşüş gibi sağlık sorunları yaygın olarak gözlemlenmektedir (Baltes ve Smith, 2003, s.130). Ancak, yaşlanma deneyimi büyük ölçüde toplumsal ve ekonomik koşullar ile şekillenir. Bu noktada, yaşlanmanın sadece bir bireysel biyolojik süreç olmadığı, aynı zamanda sosyal politikalar ve ekonomik düzenlemelerle yakından ilişkili olduğu vurgulanmaktadır (Walker, 2009, s.67).

Yaşlılık dönemi, bireylerin emeklilik, sosyal güvenlik ve sağlık hizmetleri gibi çeşitli sosyal hak ve hizmetlerle ilişkisini yeniden tanımlamaktadır. Toplumun yaşlı bireylere yönelik tutumu, yaşlıların hayat kalitesini doğrudan etkileyebilir. Olumlu bir tutum ve kapsayıcı politikalar, yaşlı bireylerin toplumsal katılımını teşvik ederken; negatif algılar, yaş ayrımcılığı ve sosyal izolasyon riskini artırmaktadır (Nelson, 2016, s. 276). Yaşlılık algısındaki bu ikili durum, sosyal politika alanında daha kapsayıcı, yaş dostu ve hak temelli yaklaşımların benimsenmesini gerekli kılmaktadır.

1.2 Aktif Yaşlanma: Kavramsal Bir Çerçeve

Aktif yaşlanma, yalnızca fiziksel sağlık değil, üretkenlik ve toplumsal katılımı da içeren çok boyutlu bir süreçtir (Uyanık ve Başıyigit, 2022). Aktif yaşlanma kavramı, ilk kez Dünya Sağlık Örgütü'nün 2002 tarihli raporuyla küresel politika literatürüne dâhil olmuştur (WHO, 2002). Bu yaklaşım, yaşlı bireylerin fiziksel, sosyal ve zihinsel kapasitelerinin en üst düzeyde sürdürülmesini hedeflemektedir (Foster ve Walker, 2015, s. 85; Kalache ve Kickbusch, 1997, s.4).

Avrupa Birliği ve OECD gibi uluslararası aktörler ise bu kavramı daha çok ekonomik üretkenlik bağlamında ele almış; yaşlı bireylerin emek piyasasında kalma sürelerinin uzatılmasını teşvik etmişlerdir (OECD, 2006; European Commission, 2012). Bu yönüyle aktif yaşlanma, neoliberal sosyal politikaların yaşlılık stratejisi olarak konumlanmıştır (Martin, 2007, s. 322; Van Dyk, 2014, s. 93).

Michel Foucault'nun biyo-iktidar kavramından yola çıkan bazı çalışmalar, aktif yaşlanmayı bireyin yaşamı boyunca üretkenliğini sürdürebilmesi için uygulanan biyo-politik bir strateji olarak yorumlamaktadır (Foucault, 2008, s. 28; Rose, 2007, s.33). Bu perspektife göre aktif yaşlanma, bireyleri öz-disiplinli, kendi sağlığından ve istihdamından sorumlu "özne"ler olarak yeniden üretmektedir (Cruikshank, 1999, s. 78; Powell ve Biggs, 2004, s.8).

1.3 Neoliberalizm ve Yaşlılık: Emek, Sorumluluk, Kırılganlık

Neoliberalizm, sosyal riskleri bireyselleştirerek refah devletinin rolünü asgariye indirmeyi hedefleyen bir paradigma olarak yaşlılık alanında da etkili olmuştur (Harvey, 2005, s. 75; Lloyd-Sherlock, 2000, s.22). Emeklilik politikalarının dönüşmesi, bireylerin yaşlılık döneminde de üretken kalmalarını zorunlu hâle getirmiştir (Walker, 2002, s.125; Lain, 2012, s.82).

Yaşlı bireylerin çalışma yaşamına yeniden katılımı, “bridge employment” gibi kavramlarla meşrulaştırılmakta ve emekliliğin ardından ikinci kariyerler özendirilmektedir (Beehr ve Bennett, 2015, s. 118; Cahill, Giandrea ve Quinn, 2005, s. 27). Bu süreçte emek piyasasının esnekleşmesi, yaşlı çalışanlar için güvencesiz ve yarı zamanlı işlerin artmasına neden olmaktadır (Sargent, Lee, Martin ve Zikic, 2013, s. 15; Taylor ve Earl, 2016, s. 253).

Sosyal güvenlik sistemlerinde yapılan reformlar ise sıklıkla mali sürdürülebilirlik söylemiyle meşrulaştırılmakta, ancak bu reformların sınıfsal sonuçları göz ardı edilmektedir (Mabbett, 2004, s. 392). Özellikle düşük gelirli yaşlı bireyler, geçinmek için emek piyasasında kalmaya mecbur bırakılmaktadır (Phillipson, 2013, s. 45).

1.4 Yaşlı Emegi, Toplumsal Cinsiyet ve Sınıf Ekseninde

Aktif yaşlanma söylemi çoğu zaman evrensel bir yaşlılık deneyimi varsayar; ancak yaşlılık süreci, toplumsal cinsiyet ve sınıf temelli eşitsizlikler üzerinden farklılaşmaktadır (Calasanti ve Slevin, 2001, s. 47; Arber ve Ginn, 1995, s. 75). Kadınlar için yaşlılık, çoğu zaman ücretsiz bakım emeği ile özdeşleşmekte, bu da onların formel istihdama geri dönüşünü sınırlamaktadır (Calasanti Calasanti, 2014, s.79).

Emekli olmuş yaşlı kadınların aile içi bakım rolleri devam etmekte ve bu durum, onların “aktif” bir yaşlılık sürmelerini yalnızca informal alanla sınırlamaktadır (Daly ve Lewis, 2000, s. 285). Bu nedenle aktif yaşlanma politikaları, kadınlar açısından sıklıkla görünmeyen emeğin yeniden üretimi anlamına gelmektedir (Perek-Białas, Turek ve Ruzik-Sierdzińska, 2017, 5).

Öte yandan, sınıfsal konum da yaşlı bireylerin çalışma yaşamına katılım kapasitesini belirlemektedir. Yüksek eğitilmiş ve gelir sahibi yaşlı bireyler emeklilik sonrası gönüllü etkinliklere yönelebilenken, düşük gelirli yaşlılar için çalışma yaşamı zorunlu bir pratik hâlini almaktadır (Lloyd-Sherlock, 2000, s. 2159).

2. Neoliberalizm ve Aktif Yaşlanma Söylemi

Aktif yaşlanma kavramı, başlangıçta bireyin fiziksel, zihinsel ve sosyal işlevselliğini korumasına yönelik bütüncül bir yaklaşımı ifade ederken (WHO, 2002; Kalache ve Kickbusch, 1997, s. 5), neoliberal politikaların etkisiyle bu çerçeve zamanla üretkenlik, öz-yeterlilik ve ekonomik katılım vurgusuyla yeniden yapılandırılmıştır (Foster ve Walker, 2015, s. 86; Van Dyk, 2014, s. 97). Bu dönüşümde yaşlı birey, artık yalnızca sağlıklı bir vatandaş değil; aynı zamanda çalışabilir, üretken ve istihdama entegre olabilen bir emek gücü olarak tanımlanmaktadır (Katz, 2000, s. 142; Estes, 2001, s. 22).

Neoliberalizm, bireysel sorumluluğu ve piyasa merkezli çözümleri öne çıkaran bir ideolojik çerçeve olarak, yaşlanmayı da ekonomik yükten fırsata dönüştürme stratejisi geliştirmiştir (Harvey, 2005, s. 58; Powell, 2014, s. 39). Bu strateji, emeklilik sistemlerinin yeniden düzenlenmesi, emeklilik yaşının kademeli olarak artırılması ve bireysel emeklilik sistemlerinin teşviki gibi yapısal reformlarla desteklenmiştir (Mabbett, 2004, s. 402; OECD, 2006). Emekliliğin bir “geri çekilme” dönemi değil, yeni bir çalışma aşaması olduğu yönündeki söylem, aktif yaşlanmanın neoliberal yorumunun temel dayanağını oluşturmaktadır (Gilleard ve Higgs, 2000, s. 66).

“Emekli olmadan çalışma” veya “bridge employment” gibi kavramlar, yaşlı bireylerin emek piyasasında kalmalarını teşvik eden politikalara teorik bir temel oluşturmuş; bu durum ise esnek çalışma biçimlerinin, yarı zamanlı istihdamın ve geçici sözleşmelerin yaşlılıkla ilişkilendirilmesine neden olmuştur (Cahill, Giandrea ve Quinn, 2005, s. 22; Beehr ve Bennett, 2015, s. 119). Bu dönüşüm yalnızca bireysel değil, aynı zamanda yapısal bir dönüşüm olup yaşlı bireyin ekonomik üretkenliği üzerinden değerlendirilen yeni bir vatandaşlık modeline işaret etmektedir (Martinson ve Minkler, 2006, s. 322; Rose, 2007, s. 93).

Türkiye bağlamında, bu neoliberal dönüşümün somut örneklerinden biri 2006 yılında gerçekleştirilen Sosyal Güvenlik Reformu’dur (SGK, 2021). Bu reformla birlikte emeklilik yaşının kademeli olarak yükseltilmesi, aylık bağlama oranlarının düşürülmesi ve bireysel emeklilik sistemlerinin teşvik edilmesi gibi uygulamalar, aktif yaşlanma söyleminin neoliberal emek politikalarıyla nasıl iç içe geçtiğini göstermektedir. Söz konusu reform, sosyal güvenlik sisteminin sürdürülebilirliğini sağlama hedefiyle sunulsa da, gerçekte yaşlı bireylerin çalışma yaşamında daha uzun süre kalmasını zorunlu kılan bir yapıyı ortaya koymuştur (Phillipson, 2013, s. 64).

Bu nedenle aktif yaşlanma, Türkiye’de yalnızca sosyal katılım ya da sağlıklı yaşamı değil, aynı zamanda yaşlı emeğinin yeniden üretimini içeren bir “çalışma rejimi” olarak tezahür etmektedir (Van Dyk, 2014, s. 95). Böylece yaşlılık, neoliberal yönetişimin hem nesnesi hem de öznesi hâline gelmektedir.

3. Türkiye’de Aktif Yaşlanma Politikalarının Evrimi

3. 1. Sosyal Güvenlik Reformları ve Neoliberal Uyum Süreci

2006 yılında yürürlüğe giren Sosyal Güvenlik Reformu, Türkiye’de sosyal güvenlik sisteminin neoliberal ilkelerle uyumlu hâle getirilmesinin en somut adımlarından biri olarak kabul edilmektedir (SGK, 2021). Bu reformla birlikte daha önce ayrı kurumsal yapılara (SSK, Emekli Sandığı, Bağ-Kur) sahip olan sosyal güvenlik sistemi, Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) çatısı altında birleştirilmiş ve hizmet sunumu “tek çatı altında” merkezileştirilmiştir.

Türkiye’de emeklilik yaşının yükseltilmesine yönelik temel adım ilk olarak 1999 yılında çıkarılan 4447 sayılı yasa ile atılmıştır. Bu yasa ile emeklilik yaşının kadınlar için 58, erkekler için 60 olarak kademeli bir şekilde yükseltilmesi hedeflenmiştir. Daha sonra, 2006 yılında yapılan 5510 sayılı reform ise bu kademeli yükselişi 2036 yılı itibarıyla 65 yaşta eşitlemeyi öngörmektedir. Aynı zamanda prim ödeme gün sayısı 5000’den 7200 güne çıkarılmış, aylık bağlama oranları ise düşürülmüştür. Böylece bireylerin daha uzun süre çalışması ve daha fazla prim ödemesi beklenmektedir.

Bu düzenlemeler, neoliberal politikaların temel ilkeleri olan mali sürdürülebilirlik ve bireysel sorumluluk anlayışıyla tutarlı biçimde yaşlı nüfusun emek piyasasına katılımını artırmayı hedeflemiştir. Ancak 2023 yılında uygulamaya konulan 7438 sayılı Emeklilikte Yaşa Takılanlar (EYT) düzenlemesi, yaş kriterleri nedeniyle emeklilik hakkı ertelenmiş bireylerin erken emeklilik taleplerini karşılayarak, neoliberal politikaların yaşlıları çalışma hayatında tutmaya yönelik genel eğilimine zıt bir gelişme yaratmıştır. Bu durum, Türkiye özelinde neoliberal reform politikalarının uygulama pratiklerinde ortaya çıkan çelişkilere işaret etmektedir. Dolayısıyla aktif yaşlanmanın neoliberal

çerçevedeki uygulama ve söylem tutarlılığının kapsamlı bir şekilde sorgulanmasını gerekli kılmaktadır.

Bu dönüşüm, yalnızca teknik bir sosyal güvenlik düzenlemesi değil; aynı zamanda emek rejiminin yeniden yapılandırılması anlamına gelmektedir. Neoliberal refah reformları, bireyin yaşamın her aşamasında üretken olmasını bir norm haline getirirken, sosyal riskleri bireyselleştirerek devletin yükünü azaltma amacını güder (Larner, 2000, s. 23). Türkiye'deki reform da bu paradigmanın tipik bir yansımasıdır.

Özellikle reform sonrası dönemde Bireysel Emeklilik Sistemi (BES) teşvik edilerek sosyal güvenliğin “karma model”e evrildiği görülmektedir. Devlet katkılı bireysel hesap sistemleri ile bireylerin emeklilik dönemlerinde daha fazla bireysel sorumluluk üstlenmesi beklenmekte, bu da sosyal güvenliğin finansallaşması anlamına gelmektedir (Martin, 2007, s. 106).

Uluslararası düzeyde benzer dönüşümler dikkat çekicidir. OECD ülkelerinde de son 30 yılda emeklilik yaşlarının yükseltildiği, emeklilik haklarının “hak” olmaktan çok bir “teşvik mekanizması” haline geldiği gözlenmektedir (OECD, 2006). Lain (2012), Birleşik Krallık ve ABD gibi ülkelerde 65 yaş üstü bireylerin düşük nitelikli ve güvencesiz işlerde çalışmaya zorlandığını ve bu durumun aktif yaşlanma söylemiyle maskelendiğini vurgular.

Bununla birlikte, Türkiye’deki sosyal güvenlik reformları, sınıfsal etkileri bakımından da eleştirilmektedir. Özellikle düşük gelirli ve sağlık sorunları yaşayan bireyler için emeklilik yaşının yükseltilmesi, emek piyasasında kalma zorunluluğunu doğurmakta ve bu durum sosyal eşitsizlikleri derinleştirebilmektedir (Phillipson, 2013, s. 112). Toplumun alt sınıfları için emeklilik artık bir “dinlenme hakkı” değil, erişimi zorlaştırılmış bir ayrıcalık haline gelmiştir.

Sonuç olarak, 2006 Sosyal Güvenlik Reformu, Türkiye’de sosyal güvenlik sisteminin neoliberal normlarla yeniden yapılandırılmasının açık bir örneğidir. Emeklilik hakları daha ileri yaşlara ötelenmiş, devletin sosyal güvenlik yükü azaltılmış ve bireylerden daha fazla öz-sorumluluk üstlenmeleri beklenmiştir. Ancak bu dönüşüm, sadece mali sürdürülebilirlik değil, aynı zamanda sosyal adalet açısından da yeniden değerlendirilmelidir.

Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK, 2024) son verilerine göre, Türkiye’de ortalama yaşam süresi erkeklerde 74,7 yıl, kadınlarda 80 yıla yükselmiştir. Bu durum, 4447 ve 5510 sayılı yasalarla emeklilik yaşının kademeli olarak yükseltilmesini destekleyen gerekçeleri güçlendirmekte, yaşlı nüfusun ekonomik üretkenliğinin devamına yönelik politikaların uygulama alanını genişletmektedir. Ancak bu tür politikaların, yaşam beklentisi ile çalışma hayatına katılım arasındaki ilişkinin cinsiyet, sınıf ve sağlık durumları bağlamında farklılaşan etkilerini göz ardı etmemesi gerekmektedir.

3. 2. Emeklilik Reformları ve Yaşlı Emeğinin Yeniden Yapılandırılması

2000’li yıllarla birlikte refah devleti krizleri ve yaşlanan nüfus yapısı gerekçe gösterilerek pek çok ülkede emeklilik sistemlerinde kapsamlı reformlar gündeme gelmiştir (Lain, 2012, s. 150). Bu reformlar, yalnızca sosyal güvenlik açıklarını kapatmayı değil, aynı zamanda yaşlı bireylerin emek piyasasına daha uzun süre entegre olmasını hedefleyen yapısal dönüşümleri de içermektedir (OECD, 2006; Walker, 2002). Türkiye’de 2006 yılında yürürlüğe giren Sosyal Güvenlik Reformu da bu eğilimin yerel bir yansıması

olarak değerlendirilebilir (SGK, 2021). Alper'in analizlerine göre (2011, s. 40) 2008 reformları mali açıdan sürdürülebilir bir sosyal güvenlik sistemini hedeflemiş; buna ulaşmak için emeklilik yaşı yükseltilmiş, aylık bağlama oranları düşürülmüş ve sağlık hizmetleri "etkinlik" kriteriyle yeniden yapılandırılmıştır. Bu durum, Kol ve Topgül'ün (2022, s. 330) tespit ettiği demografik baskılarla (artmakta olan yaşlı nüfus, aktif/pasif oranının bozulması, yaşlı yoksulluğu) birleştiğinde, sosyal politika hedeflerinin piyasa ilkelerine teslim edilme riskini artırmaktadır.

Reform sonrası dönemde emeklilik yaşının kademeli olarak artırılması, bireylerin daha uzun süre çalışmasını ve sosyal güvenlik sistemine daha fazla katkı sunmasını amaçlayan bir politika tercihidir. Türkiye'de 2008 sonrası sigorta girişlileri için kadınlarda emeklilik yaşı 58, erkeklerde ise 60 olarak belirlenmiş ve prim gün sayısı her iki cinsiyet için 7200 güne çıkarılmıştır (SGK, 2021). Bu uygulama, toplumsal cinsiyet temelinde farklılaşan emeklilik yaşlarının da zamanla ortadan kaldırılacağını göstermektedir (Phillipson, 2013, s. 89).

Bu süreç, bireylerin yaşlılık dönemini yalnızca bir emeklilik ve dinlenme aşaması değil, aynı zamanda ekonomik üretkenliğin devam ettiği bir "ikinci kariyer" dönemi olarak geçirmelerini öngören neoliberal yönetim anlayışıyla uyumludur (Martinson ve Minkler, 2006, s. 319; Van Dyk, 2014, s. 97). Özellikle köprü istihdam (bridge employment), yarı zamanlı işler ve geçici pozisyonlar gibi esnek çalışma biçimleri yaşlı işgücü için norm hâline gelmeye başlamıştır (Beehr ve Bennett, 2015, s. 126).

Ancak emeklilik yaşının artırılması yalnızca teknik bir sosyal güvenlik düzenlemesi olarak değil, aynı zamanda bireylerin yaşam planlarını, sağlık durumlarını ve sınıfsal konumlarını doğrudan etkileyen bir sosyal politika olarak ele alınmalıdır (Lain, 2016, s. 17; Estes, 2001, s. 78). Özellikle düşük gelirli bireyler için daha uzun süre çalışmak, fiziksel ve ruhsal sağlık problemleriyle birleştiğinde kırılabilirliği artıran bir faktöre dönüşebilir (Dannefer ve Settersten, 2010, s. 7; Calasanti ve Slevin, 2001, s. 23).

Yapılan araştırmalar, emeklilik yaşının yükseltilmesinin istihdam oranlarına doğrudan olumlu etkiler sağlamadığını; aksine yaşlı bireylerin iş bulmakta zorlandıklarını ve iş güvencesi ile gelir düzeyinin düştüğünü göstermektedir (Taylor & Earl, 2016; Phillipson, 2013). Bu nedenle yalnızca emeklilik yaşını yükseltmek değil, yaşlı bireylerin istihdam edilebilirliğini artıracak mesleki desteklerin, sağlık hizmetlerinin ve işyeri uyarlamalarının birlikte hayata geçirilmesi gerekmektedir. Sonuç olarak, reform sonrası emeklilik politikalarının yaşlı bireylerin çalışma yaşamına daha uzun süre katılımını hedeflediği açıktır; ancak bu hedef, bireysel sağlık koşulları, toplumsal eşitsizlikler ve sınıf temelli ayrışmalar dikkate alınmadan uygulandığında, sosyal adalet açısından sorunlu bir zemine oturabilmektedir (Estes, 2001, s. 49; Foster ve Walker, 2015, s. 86).

4 . Sağlıklı Yaşlanma Eylem Planı ve Toplumsal Katılım

Aktif yaşlanma yalnızca emeklilik politikalarıyla sınırlı değildir. Sağlık Bakanlığı'nın yayımladığı Türkiye Sağlıklı Yaşlanma Eylem Planı (2021-2026), yaşlı bireylerin sağlıklı ve üretken kalmasını hedeflemektedir (Sağlık Bakanlığı, 2021). Plan, aktif yaşlanmayı sağlık hizmetlerine erişim, kronik hastalıkların yönetimi ve yaşlı dostu şehirler aracılığıyla güçlendirmeyi amaçlar.

Sağlıklı Yaşlanma Eylem Planı Stratejik Hedefleri

Hedef 1: Kronik hastalıkların önlenmesi

Hedef 2: Yaşlı bireylerin sağlık hizmetlerine erişiminin kolaylaştırılması

Hedef 3: Toplumsal katılımın teşvik edilmesi

Hedef 4: Yaşlı bireyler için yaşanabilir çevrelerin oluşturulması

Bu hedefler, yaşlılıkta yalnızca “aktif çalışma” değil, aynı zamanda toplumsal bütünleşme ve fiziksel iyi oluşun da önemini vurgular (Foster & Walker, 2015; WHO, 2002). Ayrıca öncelikli müdahale alanları (örneğin, fiziksel aktivite, evde sağlık hizmetleri, geriatrik rehabilitasyon, depresyon/demens takibi) ve destekleyici müdahaleler (gıda güvencesi, evde bakım hizmetleri vb.) de belgeye entegre edilmiştir

Plan, yalnızca kronik hastalık yönetimine değil, biyo-psiko-sosyal bir perspektifle yaşlı bireyin yaşam kalitesine odaklanmaktadır. Bu yaklaşım, WHO’nun “Healthy Ageing” (2020) çerçevesi ile uyum içindedir (WHO, 2020). “Yaşlılık doğumda başlar” önermesiyle, bireyin yaşam boyu sağlık davranışlarının yaşlılık dönemindeki etkisini vurgulayan söylem çağdaş bir halk sağlığı anlayışına dayanmaktadır (Fernández-Ballesteros, 2019, s. 56). Plan, Sağlık Bakanlığı saha çalışmaları ve uluslararası karşılaştırmalı projeksiyonlarla güçlendirilmiştir. Örneğin, 65 yaş üstü nüfusun oranının 2023’te %10,2’den 2080’de %25,6’ya çıkacağı öngörüsü, demografik baskının boyutunu netleştirir. Yaşlı bireylerin sağlıklı kalması, uzun süre sağlık hizmetine bağımlı olmadan yaşamlarını sağlamak, sadece bireysel değil aynı zamanda mali ve sistemsel bir zorunluluk haline gelmiştir (Kol ve Topgöl, 2022, s. 345). Plan, yaşlı bireyin fiziksel ve bilişsel fonksiyonlarını korumayı amaçlarken, üretkenlik vurgusu bazı yerlerde ön plandadır. Bu durum, “aktif yaşlanma” kavramının sosyal refah yerine emek gücüne katılım üzerinden kurgulandığı neoliberal yaşlanma tartışmalarını gündeme getirmektedir (Martinson ve Minkler, 2006, s. 322; Van Dyk, 2014, s. 93). Kadın yaşlıların bakım yükü, yalnız yaşama oranı ve yoksulluk riski daha yüksek olmasına rağmen, planın bu toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlikleri doğrudan adreslediği stratejiler oldukça sınırlıdır (Arber ve Ginn, 1995, s. 35).

Plan yaşlıların sağlıklı yaşamlarını fiziksel aktivite ve beslenme gibi davranışsal bileşenlerle ilişkilendirirken, yaşlı yoksulluğu, mekânsal eşitsizlik, sosyal izolasyon gibi yapısal risk faktörlerine yeterince odaklanmamaktadır (Estes, 2001, s. 71). Planın son bölümlerinde izleme-değerlendirme mekanizmalarından bahsedilse de, ölçülebilir performans göstergeleri, bağımsız denetim yapıları ve şeffaflık ilkeleri yeterince geliştirilmemiştir. Bu durum, uygulamanın sahaya etkisini ölçmeyi zorlaştıracaktır (WHO, 2018). Türkiye’nin sağlık reformlarını bir “hizmet iyileştirme” olarak değil, refah devleti-toplum sözleşmesinin çözülme süreci olarak da yorumlanmaktadır. Bu çerçevede sağlıkta dönüşümün her zaman kapsayıcı olmadığını, sosyoekonomik eşitsizlikleri yeniden ürettiği de ortaya konulmaktadır (Kol, 2015, s. 160). Alper ve Özgökçeler (2022, s. 20) Türkiye’de yapılan sosyal güvenlik reformlarının sağlık hizmetlerine erişimi artırma ve devletin finansmana katkısını güçlendirme yönünde sosyal adalet ilkesine hizmet ettiğini ancak, hizmet farkı ödemeleri ve tamamlayıcı özel sigorta baskısıyla bu idealin zedelendiğini ifade etmektedir. Bu çelişki, Sağlıklı Yaşlanma Eylem Planı’ndaki “herkes için erişilebilir sağlık” hedefi ile pratikteki uygulamalar arasında bir uyumsuzluk üretmektedir. Sağlık hakkının yaşlı bireyler açısından koruyucu ve önleyici hizmetlere erişim hakkı olarak tanınması gerekirken, bu hak çoğu zaman yalnızca “ödeme yapabilene” tanınmaktadır.

5. Yaşlı Emegın Dönüşen Doğası

Türkiye’de yaşlı emeği kavramı, geleneksel olarak emeklilik sonrası ekonomik hayattan çekilen bireylerle ilişkilendirilmişse de, günümüzde bu algı ciddi bir dönüşüm geçirmektedir. Bu dönüşümün temelinde, neoliberal emek rejiminin etkisiyle şekillenen sosyal güvenlik politikaları, emeklilik yaşının yükseltilmesi, bireysel emeklilik sistemlerinin teşviki ve emeklilik sonrası çalışma biçimlerinin kurumsallaşması yer almaktadır. Emekliliğın bir son değil, yeni bir üretkenlik aşaması olarak kurgulanması, yaşlı emeğinin yapısal doğasını ve toplumsal algısını derinden etkilemektedir.

Neoliberal dönüşüm, sosyal refah politikalarının piyasa dinamiklerine entegre edilmesini beraberinde getirirken, bireylerin çalışma yaşamındaki konumlarını da yeniden tanımlamaktadır. Bu bağlamda, yaşlı bireyler yalnızca korunması gereken kırılgan bir grup olarak değil; “üretken”, “esnek” ve “istihdam edilebilir” özneler olarak yeniden inşa edilmektedir (Uyanık ve Demirci, 2023). Bu dönüşüm, yaşlılığın bir biyolojik süreç olmasının ötesinde, ekonomik bir potansiyel ve toplumsal bir “kaynak” olarak görülmesini teşvik etmektedir.

6. Köprü İstihdam ve Kayıt Dışı Çalışma

Türkiye’de 2008 Sosyal Güvenlik Reformu ile birlikte, emeklilik sonrası çalışma biçimleri daha görünür ve kurumsal hale gelmiştir. Sosyal Güvenlik Destek Primi (SGDP) uygulaması ile emekli bireyler, emekli aylıklarını kesmeden yeniden çalışma hayatına dâhil olabilmekte ve bu yolla üretkenliklerini sürdürebilmektedir (Oral, 2008, s. 136). Ancak bu düzenleme, emekli bireylerin çalışma yaşamındaki statüsünü karmaşılaştırmakta; bir yandan üretime katılan birey statüsünü sürdürürken, diğeryandan güvenceli bir sigortalı gibi kabul edilmemektedir.

SGDP uygulaması, bireylere esneklik sunmakla birlikte, bu statünün sosyal güvenlik hakları açısından sınırlı olması önemli bir tartışma konusudur. Emeklilik sonrası yapılan çalışmaların, sigortalılık süresine veya emeklilik hesabına dâhil edilmemesi, yaşlı emeğin sistemselsel olarak “ikincil” düzeyde değerlendirildiğini ortaya koymaktadır (Alper, 2011, s. 15).

Yaşlı bireylerin yeniden çalışmaya başlamasında sadece ekonomik nedenler değil, aynı zamanda psiko-sosyal nedenler de etkilidir. Emekli bireylerin üretkenliklerini devam ettirme arzusu, toplumsal fayda sağlama isteği ve “boşluk hissi” gibi duygusal etkenler, yeniden çalışma eğilimini artırmaktadır (Oral, 2008, s. 140). Bununla birlikte, Türkiye’de özellikle düşük emekli maaşları, yüksek yaşam maliyetleri ve sağlık giderleri nedeniyle yeniden çalışma çoğu zaman bir tercih değil, zorunluluktur (Kol ve Topgöl, 2022, s. 335). Nitekim SGK 2021 verilerine göre, 65 yaş üzeri bireylerin yaklaşık %20’si çeşitli biçimlerde gelir getirici faaliyetlerde bulunmaktadır (SGK, 2021). Bu oran, yaşlı bireylerin emeklilik gelirlerinin yetersizliğini ve çalışma hayatında kalma gereksinimlerini açıkça göstermektedir.

Köprü istihdam, yaşlı bireylerin emeklilikten sonra işgücünden tamamen çekilmeden, geçici veya yarı zamanlı işlerde çalışma biçimidir. Bu model, yaşlı bireylerin hem ekonomik katkılarını sürdürebilmelerine hem de sosyal yaşamla bağlarını koparmamalarına olanak tanımaktadır. Ancak Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde bu süreç sıklıkla kayıt dışı çalışma biçimleriyle örtüşmektedir (Okan ve Cam, 2022, s. 54). Kayıt dışı köprü istihdam, emekli bireylerin sosyal güvenlik sistemine dâhil olmadan, çoğunlukla güvencesiz koşullarda çalıştıkları bir ara formu ifade eder.

SGK'nın verilerine göre, 65 yaş üstü bireylerin işgücüne katılımı artarken, bu artışın önemli bir bölümü kayıt dışı istihdam biçimlerinde gerçekleşmektedir (Alper, 2011, s. 28). Bu durum, sosyal güvenlik sisteminin sürdürülebilirliğini olumsuz etkilediği gibi, yaşlı bireylerin hak temelli güvencelerden yoksun çalışmasına neden olmaktadır (Kol ve Topgül, 2022, s. 345). Topgül (2016, s. 386), yaşlı bireylerin işe alınma sürecinde ayrımcılıkla karşılaştığını ve yaşa dayalı önyargıların kayıt dışı istihdamı teşvik ettiğini belirtir. Yaşlı işçilerin deneyim ve niteliklerine rağmen "yük" olarak algılanması, onları güvencesiz istihdama itmekte, bu da yaşlı emeğin görünmez sömürüsünü doğurmaktadır. Bu noktada, yaşlı bireylerin beceri geliştirme ve danışmanlık hizmetlerinden yoksun bırakılması, yeniden istihdam sürecini daha da güçleştirmektedir. Ögütoğulları ve Kılıç (2016, s. 140), 40 yaş ve üzeri bireylerin işgücü piyasasında yaşadıkları dışlanmayı ve istihdam edilebilirliklerinin düşüklüğünü istatistiksel olarak ortaya koymakta; yaş faktörünün hem işe alımda hem de işten çıkarılmada belirleyici olduğunu vurgulamaktadır. Aynı araştırmaya göre, bu yaş grubundaki bireylerin düşük ücretli ve geçici işlere razı olmaları istihdam olasılıklarını artırsa da bu durum, emek güvencesi, sosyal güvenlik ve kariyer olanaklarından yoksun bir iş yaşamına işaret etmektedir. Ögütoğulları ve Akpınar (2020, s. 215) ise sosyal güvenlik reformlarının temel gerekçeleri arasında nüfusun yaşlanması ve aktif/pasif dengesindeki bozulmayı vurgulayarak, bu dönüşümün ileri yaş bireyleri piyasa içinde daha uzun süre tutma çabasına dayandığını belirtmektedir.

Uluslararası kuruluşların politika belgeleri de yaşlı istihdamının kayıtlı biçimlerde desteklenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. OECD'nin yaşlı istihdamına ilişkin önerileri arasında, yaşlı işgücünün istihdam edilmesi halinde işverene vergi avantajları sağlanması, aşamalı emeklilik sistemlerinin teşvik edilmesi ve ayrımcılığın engellenmesi yer alır. Örneğin Hollanda, yaşlı işçi istihdam eden işverenlere üç yıl boyunca ücret sübvansiyonu sağlamaktadır (Okan ve Cam, 2022, s. 62).

Gökbayrak (2010, s. 145) ise Türkiye'de sosyal güvenlik sisteminin dönüşümünü değerlendirirken, reformların esas olarak kamusal hizmetleri azaltarak, piyasa temelli çözümleri öncelediğini ve bu durumun düşük gelirli yaşlı bireylerin sosyal güvenlik sisteminden dışlanmasına yol açtığını vurgulamaktadır. Çoban (2023, s. 457) da bakım emeğinin görünmezliğini ve kadınların hane içi ücretsiz emeğinin sistematik biçimde kayıt altına alınmamasını, yaşlılık döneminde kayıt dışı emeğin yeniden üretimiyle ilişkilendirmektedir. Dolayısıyla köprü istihdam ile kayıt dışılık arasında yapısal bir bağ bulunmaktadır. Neoliberal politikaların emekliliği bir hak değil, uzatılmış bir yükümlülük haline getirdiği günümüzde, yaşlı bireyler sosyal koruma sistemlerinin dışında, güvencesiz alanlara itilmekte ve görünmez emek biçimleriyle yeniden üretime dahil edilmektedir.

7. Tartışma: Yaşlılıkta Emek, Sömürü ve Dayanıklılık

Yaşlı emeği, günümüzde neoliberal politikaların etkisiyle yeniden tanımlanmakta, emeklilik sonrası dönemin üretkenlikle geçirilmesi bir norm haline getirilmektedir. Bu durum, özellikle aktif yaşlanma söylemi çerçevesinde, bireylerin emeklilikten sonra da çalışmaya devam etmelerinin özendirilmesiyle somutlaşmaktadır (Uyanık ve Demirci, 2023, s. 425). Neoliberal politikalar, yaşlı bireyleri üretkenlik merkezli bir özne olarak yeniden inşa ederken; sosyal politikaların ahlaki ve politik değerlerden uzaklaşarak ekonomik mantıkla yeniden çerçevelenmesine neden olmaktadır. Eşki Uğuz ve Çalışkan

(2022, s. 15), sosyal politikanın piyasa temelli akılcılık doğrultusunda yeniden şekillendiğini, yurttaşın hak temelli güvenliğinin yerini bireysel sorumluluğa bıraktığını belirtmektedir. Bu dönüşüm, yaşlı bireyleri sosyal vatandaşlıktan çıkararak, rekabetçi piyasa içinde ayakta kalmaya zorlayan bir yapıyı beraberinde getirmektedir. Gökbayrak (2010, s. 155), Türkiye’de sosyal güvenlik sisteminin neoliberal reformlarla birlikte piyasalaştığını ve bu dönüşümün özellikle düşük gelirli bireyler için eşitsizliği derinleştirdiğini vurgulamaktadır. Aynı zamanda bu reformların, sosyal güvenliğe erişimi sınırladığı ve yaşlı bireyleri piyasa dinamiklerine bağımlı hale getirdiği ifade edilmektedir.

Yaşlı bireylerin çalışma yaşamına katılımlarının ekonomik zorunluluklar ve baskılar yoluyla değil, bireysel tercihler ve gönüllülük temelinde gerçekleşmesi gerektiği özellikle vurgulanmaktadır. Neoliberal politikaların yaşlı bireyleri istihdam piyasasında tutmayı teşvik ederken bunu ekonomik sürdürülebilirlik ve üretkenlik gerekçeleriyle sınırlaması yerine, bireylerin kendi kararları ve tercihleri doğrultusunda katılımlarını destekleyen hak temelli bir yaklaşım benimsenmelidir. Bu doğrultuda çalışma, neoliberal politikaların yaşlı emeğini ekonomik gerekliliklere bağlayan yönüne yönelik eleştirisini sürdürürken, tutarlı bir çözüm olarak bireysel özgürlükleri gözeten, gönüllülüğe dayalı ve sosyal adaleti esas alan politikaların oluşturulması gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Bu üretkenlik çağrısı, yapısal dönüşümden kaynaklanan zorunluluğu görünmez kılmakta ve "dayanıklılık" söylemiyle meşrulaştırılmaktadır. Dayanıklılık, bireyin yapısal risklere karşı bireysel çözümler geliştirmesi anlamına gelirken, yaşlı bireyler için çalışmak bir seçenektir ziyade bir zorunluluk halini almaktadır. Topgül (2016, s. 374), yaşlı bireylerin işgücü piyasasında yalnızca işe alınmada değil, işten çıkarmalarda da ayrımcılığa maruz kaldıklarını, bu durumun özellikle düşük gelirli ve kadın yaşlı işçiler açısından kalıcı yoksulluk riski yarattığını ifade eder. Çoban (2023, s. 462) ise yaşlı kadınların ücretsiz bakım emeği üzerinden sistematik olarak görünmezleştirildiğini ve bu emeğin neoliberal dönüşüm içerisinde kayıt dışı biçimlerde yeniden üretildiğini belirtmektedir. Kadınların yaşlılık döneminde sosyal güvenlik hakkından yararlanamamalarının bir nedeni olarak, ücretsiz bakım emeğinin sosyal güvenlik sistemlerine entegre edilmemiş olması gösterilmektedir.

Tüm bu çerçevede yaşlı emeği, neoliberal sistemin hem ekonomik yükü azaltma hem de üretkenliği sürdürme arayışının aracı haline gelirken, bireyler yaşlılıkta da piyasa ilişkilerine bağımlı, kırılgan ve güvencesiz hale getirilmektedir. Bu nedenle sosyal politikanın yeniden hak temelli, dayanışmacı ve kapsayıcı bir yapıya kavuşturulması; yaşlı bireylerin emeklerinin sömürülmesine değil, desteklenmesine olanak tanıyacak dönüşümlerin yapılması gerekmektedir.

Okan ve Cam (2022, s. 88), yaşlı işgücüne yönelik uluslararası istihdam politikalarının, sosyal güvenlik reformlarıyla uyumlu biçimde yürütülmesi gerektiğini vurgular. Bu politikaların odağında, yaşlı bireylerin gönüllülük esaslı biçimde istihdama katılımı, yaşa dayalı ayrımcılığın ortadan kaldırılması ve işverenin yaşlı işçiyi desteklemesi yer almalıdır. Ancak bu politikalar yalnızca hukuki metinlerde kalmamalı, uygulamada ayrımcılıkla mücadele eden mekanizmalarla desteklenmelidir.

Topgül’ün (2016, s. 385) ortaya koyduğu veriler, yaşlı bireylerin yüzde 45’inin işgücüne katılımda zorluk yaşadığını ve işsiz kalan yaşlıların ortalama dört yıl boyunca yeni bir

iş bulamadığını göstermektedir. Bu durum, emekliliğin bir "güvence" değil, çoğu zaman yalnızlığa, yoksulluğa ve dışlanmaya açılan bir eşik haline geldiğini göstermektedir.

Bu nedenle dayanıklılık kavramı yerine, yaşlı bireylerin sosyal haklarını gözeten, onlara insana yakışır çalışma koşulları sunan yapısal politikalar geliştirilmelidir. Yaşlı emeğinin dönüşen doğasını yalnızca üretkenlik, verimlilik ya da istihdam oranları üzerinden değil; eşitlik, insan onuru ve toplumsal adalet ilkeleri bağlamında yeniden düşünmek gerekmektedir.

Sonuç

Bu çalışma, yaşlı emeğinin Türkiye bağlamında neoliberal sosyal politika uygulamaları ekseninde nasıl dönüştüğünü ve aktif yaşlanma söyleminin emek rejimleriyle nasıl iç içe geçtiğini ortaya koymuştur. Bulgular, yaşlı bireylerin üretkenlik merkezli yeniden tanımlanmasının yalnızca ekonomik gerekçelere değil, aynı zamanda ideolojik bir vatandaşlık anlayışına dayandığını göstermektedir. Emeklilik yaşının yükseltilmesi, bireysel emeklilik sistemlerinin teşviki ve esnek istihdam modellerinin yaygınlaştırılmasıyla birlikte, yaşlılık dönemi artık dinlenme değil, üretim sürecinin uzatılmış bir evresi olarak kurgulanmaktadır.

Neoliberal yönetim, yaşlı bireyleri istihdam edilebilir özneler olarak şekillendirirken, bu süreçte toplumsal cinsiyet, sınıf ve sağlık eşitsizlikleri derinleşmektedir. Kadınların bakım emeği yükü, düşük gelirli bireylerin kayıt dışı çalışmaya itilmesi ve yaşlıların sosyal koruma sistemlerinden yeterince faydalanamaması, aktif yaşlanmanın kapsayıcı bir strateji olmaktan ziyade ayrımcı sonuçlar doğurduğuna işaret etmektedir.

Türkiye Sağlıklı Yaşlanma Eylem Planı'nın çerçevesi, yaşlı bireylerin yaşam kalitesini artırmayı hedeflese de, bu çerçeve uygulamada sıklıkla neoliberal üretkenlik söylemi ile gölgelenmektedir. Planın başarılı olabilmesi için yalnızca bireysel sağlık davranışlarını değil, aynı zamanda yapısal eşitsizlikleri dönüştürecek bütüncül politika mekanizmalarını içermesi gerekmektedir. Nitekim planın erişilebilirlik, toplumsal cinsiyet duyarlılığı ve izleme-değerlendirme süreçleri bakımından güçlendirilmesi zorunludur.

Yaşlı bireylerin istihdamda kalmaları yalnızca finansal sürdürülebilirlik gerekçesiyle değil, hak temelli bir yaşlanma anlayışıyla desteklenmelidir. Sosyal güvenlik, bireylerin yaşamlarının ileri dönemlerinde güvenceli bir yaşam sürdürebilmesinin kurumsal zemini olarak yeniden inşa edilmelidir.

Çalışmanın bulguları, yaşlı bireylerin ekonomik üretkenlik üzerinden yeniden tanımlanmasının neoliberal politikalara uygun biçimde gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Ancak bu sürecin insan hakları ve sosyal adalet temelinde yeniden değerlendirilmesi gerektiği açıktır. Bu nedenle, politika önerileri yaşlı bireylerin çalışma yaşamına katılımlarının zorunluluk yerine tercih edilebilir ve gönüllülük esasıyla desteklenmesini önermektedir. Yaşlı emeğinin neoliberal ekonomi politikalarına entegre edilmesinin yarattığı sorunları gidermek için, hak temelli, sosyal koruma odaklı ve ayrımcılığı önleyici düzenlemeler güçlendirilmelidir.

Politika Önerileri

- Hak Temelli ve Gönüllülük Esasına Dayalı Yaklaşım: Yaşlıların istihdama katılımı, neoliberal zorunluluk yerine gönüllülük ve insani koşulları temel alan hak temelli yaklaşımla ele alınmalıdır.

- Kayıtlı ve Güvenceli İstihdam: Köprü istihdam ve benzeri esnek çalışma modelleri sosyal güvenlik hakları kapsamına alınmalı, kayıt dışılık azaltılmalıdır.
- Toplumsal Cinsiyet ve Sınıf Duyarlılığı: Özellikle düşük gelirli ve kadın yaşlı bireylerin yaşadığı eşitsizlikleri azaltmak üzere sosyal politikalar güçlendirilmelidir.
- Yaş Ayrımcılığıyla Mücadele: Yasal ve kurumsal mekanizmalar aracılığıyla yaş ayrımcılığının önüne geçilmeli ve yaş dostu istihdam pratikleri teşvik edilmelidir.
- Bağımsız İzleme ve Değerlendirme: Politika uygulamalarının etkileri düzenli ve bağımsız olarak değerlendirilerek şeffaf ve katılımcı bir izleme mekanizması kurulmalıdır.

Bu öneriler, yaşlı bireylerin emek piyasasındaki konumunu hak temelli biçimde yeniden tanımlarken, yaşlanmanın toplumsal bütünleşme ve refah içinde bir süreç olarak ele alınmasını mümkün kılacaktır.

Kaynakça

- Alper, Y. (2011). "Sosyal Güvenlik Reformu ve Finansmanla İlgili Beklentiler". *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 1(1), 7-47.
- Alper, Y., ve Özgökçeler, S. (2022). "Türk Sosyal Güvenlik Reformu ve Sosyal Adalet". *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 12(1), 1-25.
- Arber, S., and Ginn, J. (1995). *Connecting Gender And Ageing: A Sociological Approach*. Open University Press.
- Ayalon, L., and Tesch-Römer, C. (2018). "Taking a Closer Look At Ageism: Self- And Other-Directed Ageist Attitudes And Discrimination". *European Journal of Ageing*, 15(4), 287-295.
- Baltes, P. B., & Smith, J. (2003). "New Frontiers in the Future of Aging: From Successful Aging of the Young Old to the Dilemmas of The Fourth Age". *Gerontology*, 49(2), 123-135.
- Beehr, T. A., and Bennett, M. M. (2015). "Working After Retirement: Features of Bridge Employment and Research Directions. Work", *Aging and Retirement*, 1(1), 112-128.
- Browne, C. V. (2014). "Gender and Aging". In D. Dannefer and C. Phillipson (Eds.), *The Handbook of Social Gerontology*, SAGE, pp. 78-88.
- Cahill, K. E., Giandrea, M. D., and Quinn, J. F. (2005). *Are Traditional Retirements A Thing of the Past? New Evidence on Retirement Patterns and Bridge Jobs*. U.S. Bureau of Labor Statistics.
- Calasanti, T., & Slevin, K. F. (2001). *Gender, Social Inequalities, and Aging*. AltaMira Press.
- Cruikshank, B. (1999). *The Will to Empower: Democratic Citizens and Other Subjects*. Cornell University Press.

- Çoban, S. (2023). "Bakım Rejimleri ve Türkiye’de Bakım Emeği". *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 40(2), 455–465.
- Daly, M., and Lewis, J. (2000). "The Concept of Social Care and the Analysis of Contemporary Welfare States". *British Journal of Sociology*, 51(2), 281–298.
- Dannefer, D. and Settersten, R. A. (2010). "The Study of the Life Course: Implications for Social Gerontology." In D. Dannefer and C. Phillipson (Eds.), *The Handbook of Social Gerontology*, SAGE, pp. 3-19.
- Eşki Uğuz, H., & Çalışkan, S. (2022). "Neoliberalizm ve Sosyal Politika: Ahlaki ve Politik Değerlerden Yoksun Bir Anlatının Eleştirisi." *Kamu Yönetimi ve Politikaları Dergisi*, 3(2), 11–27.
- Estes, C. L. (2001). **Social Policy and Aging: A Critical Perspective**. SAGE Publications
- Estes, C. L., Biggs, S., & Phillipson, C. (2001). **Social Theory, Social Policy and Ageing: A Critical Introduction**. Open University Press.
- European Commission. (2012). **Active Ageing and Solidarity Between Generations: A Statistical Portrait of the European Union 2012**. Publications Office of the European Union.
- Foster, L., and Walker, A. (2015). "Active and Successful Aging: A European Policy Perspective". *The Gerontologist*, 55(1), 83–90.
- Foucault, M. (2008). *The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège De France, 1978–1979*. Palgrave Macmillan.
- Gilleard, C. and Higgs, P. (2000). *Cultures of Ageing: Self, Citizen and the Body*. Prentice Hall.
- Gökbayrak, Ş. (2010). "Türkiye’de Sosyal Güvenliğin Dönüşümü". *Çalışma ve Toplum*, 2010(2), 141–164.
- Harper, S. (2014). Economic and Social Implications of Aging Societies. *Science*, 346(6209), 587–591.
- Harvey, D. (2005). *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford University Press.
- Kalache, A. and Kickbusch, I. (1997). "A Global Strategy for Healthy Ageing". *World Health*, 50(2), 4–5.
- Katz, S. (2000). "Busy Bodies: Activity, Aging, and the Management of Everyday Life". *Journal of Aging Studies*, 14(2), 135–152.
- Kirkwood, T. B. (2005). "Understanding the Odd Science of Aging". *Cell*, 120(4), 437–447.
- Kol, E. (2015). "Türkiye’de Sağlık Reformlarının Sağlık Hakkı Açısından Değerlendirilmesi". *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 5(1), 135–164.
- Kol, E., ve Topgöl, S. (2022). **Türkiye’de Yaşanan Demografik Değişim Sürecinin Sosyal Güvenlik Sistemi Üzerindeki Etkileri**. D. Kağnıcıoğlu ve Y. Şişman (Editör), *Prof. Dr. İhsan Erkul’a Armağan İçinde*, Eskişehir: Nisan Kitabevi, s. 329–354.
- Lain, D. (2012). "Working Past 65 in the UK and The USA: Segregation Into ‘Lopaq’ Occupations?" *Work, Employment and Society*, 26(1), 78–94.

- Lain, D. (2016). **Reconstructing retirement: Work and welfare in the UK and USA**. Policy Press.
- Larner, W. (2000). "Neo-Liberalism: Policy, İdeology, Governmentality". *Studies in Political Economy*, 63(1), 5-25.
- Lloyd-Sherlock, P. (2000). "Old Age and Poverty İn Developing Countries: New Policy Challenges". **World Development**, 28(12), 2157-2168.
- Mabbett, D. (2004). "The Politics of Retirement in an Aging Society". **Political Studies**, 52(2), 388-409.
- Martinson, M., and Minkler, M. (2006). "Civic Engagement and Older Adults: A Critical Perspective". **The Gerontologist**, 46(3), 318-324.
- Nelson, T. D. (2016). "Promoting Healthy Aging By Confronting Ageism". **American Psychologist**, 71(4), 276-282.
- OECD. (2006). *Live longer, work longer*. OECD Publishing.
- Öğütoğulları, E., & Akpınar, T. (2020). "Türkiye’de Sosyal Güvenlik Sisteminde Reform İhtiyacının Nedenleri ve Yapılan Düzenlemeler". *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(Özel Sayı), 214-221.
- Öğütoğulları, E., & Kılıç, C. (2016). "40 Yaş ve Üstü İşsizlerin İstihdam ve Sosyal Güvenlik Algısı ve Beklentilerine İlişkin Bir Alan Araştırması". *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 6(2), 139-166.
- Okan, M. ve Cam, E. (2022). "Uluslararası Kuruluşların Yaşlı İşgücüne Yönelik İstihdam Politikaları ve Bazı Ükelere Yönelik İncelemeler". *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 82, 53-92.
- Oral, A. İ. (2008). "Emeklilerin Yeniden Çalışmaya Başlaması ve Uygulamada Karşılaşılan Sorunlar Üzerine Düşünceler". *Çalışma ve Toplum*, 2008/4, 135-186.
- SGK (Sosyal Güvenlik Kurumu). (2021). **2021 Faaliyet Raporu**, Ankara.
- Topgöl, S. (2016). "Çalışma Yaşamında Yaşlı Ayrımcılığı Mı, Yaş Ayrımcılığı Mı?" *Sosyoloji Dergisi*, 36(2), 373-391.
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu). (2023). **İstatistiklerle Yaşlılar 2023**, Ankara.
- Uyanık, Y. ve Başıyigit, R. (2022). "Demografik Yapı İçinde Yaşlı Nüfusun Görünümü ve Aktif Yaşlanma Yaklaşımı Perspektifinde Politika Örnekleri". *İş ve Hayat Dergisi*, 6(2), 273-310.
- Uyanık, Y., ve Demirci, S. (2023). "Yönetilmekten Kendini Yönetmeye: Neoliberal Toplumda Öznellik Üretimi Olarak İstihdam Edilebilirlik". *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İİBF Dergisi*, 25(2), 423-454.
- Van Dyk, S. (2014). "The Appraisal of Productivity: Valuing Older Workers in the 'Active Ageing' Society". *Journal of Aging Studies*, 31, 91-99.
- Walker, A. (2002). "A Strategy For Active Ageing". **International Social Security Review**, 55(1), 121-139.
- Walker, A. (2009). *Aging and Social Policy: Theories, Concepts, and Issues*. Open University Press.
- WHO (World Health Organization). (2002). *Active Ageing: A Policy Framework*.

WHO (World Health Organization). (2018). *World Health Statistics 2018: Monitoring Health for the SDGs*.

WHO (World Health Organization). (2020). *Decade of Healthy Ageing: 2020–2030*.

Zaidi, A. (2015). *Active Ageing Index: A Legacy of the European Year 2012 For Active Ageing and Solidarity Between Generations*. European Commission.